

Toplumcu Düşünce Enstitüsü Tartışma Notu

TN - TEORİ/17-05

27 Haziran 2017

Hazırlayan: İskender ÖZTURANLI

FETRET ÇAPINDA SİYASET – 1:

Dönüştürücü siyasetin kayıp yılları ve popülizm (*)

(*) TDE notu: Bu yazı, Toplumcu Düşünce Enstitüsü'nün, son dönemlerde dünya siyasetinde sıkça görülmeye başlandığı şekli ile; siyasetin üretimi, iletişimi ve uygulanması alanında siyasal parti yapılarının geçirdiği değişim ve bu değişimlerin demokratik, çoğulcu ve katılımcı siyasetin geleceğine yönelik etkileri konusundaki tartışmalara katkıda bulunmak amacı ile başlattığı çalışma süreci içinde ilk Tartışma Notu olarak hazırlanmıştır.

Enstitü, bu çalışmaların geliştirilerek sürdürülmesinin, Türkiye'de demokratik parlamenter sistem ve hukukun üstünlüğüne dayalı çoğulcu demokrasinin önümüzdeki dönemde karşı karşıya bulunduğu tehditler, tehlikeler ve fırsatların daha sağlıklı olarak okunması ve değerlendirilmelerine önemli katkılar yapacağını düşünmektedir.

Yazarlarının kişisel önerme ve görüşlerini yansıtan bu düşünce yazılarının, hedeflenen sürecin gerektirdiği kuramsal ve analitik yaklaşım farklılıklarını ayrıca ayrıca zenginleştireceği ve geliştireceği beklenmektedir.

Yıllardır Türkiye'de, özellikle Batıdaki siyaset örnek gösterilerek, seçmenin, halkın ya da toplum kesimlerinin (adına ne dersek diyelim) rasyonel davranışları ile yarışmacı bir rekabetin hüküm sürdüğü dolayısıyla oradaki insanların buradakilere nazaran daha gerçekçi tercihlerde bulunduğu zannedildi. Dahası insanların sosyo-ekonomik tercihlerinde açık ve “rasyonel” davranışları ihtimali gözetilerek genelde daha iyi tercihler yaptığı, dolayısıyla siyasetin Batı'da, tam da bu yüzden daha iyi bir yaşam standardına, daha gelişmiş bir demokrasiye ulaşmadaki en temel nedeni olduğuna inanıldı.

Yıllar içinde bu teori; Rasyonel tercihlerin arkasında da Batı'nın pragmatik insanını üreten bireysel kararlarında özgür iradesi ile davranan bir “homo economicus” olduğu, bu insanı yaratmanın yegane yolunun da eğitimden geçtiği, eğitimin ise

ekonomik büyüme ve zenginlikle doğru orantılı olduğu şeklinde bir zincirleme ezber ile geliştirile geliştirile sanki gerçekmişçesine kabul görmeye başladı.

Oysa ütöpik olmasının ötesinde esasında normatif bir bulguydu bu ve bir anlamda “wishful thinking” (temenni) olmanın ötesine de gidemiyordu. Üstelik bu hikâyeye anlatıla anlatıla hem kendi siyasal merkezindeki söylemi geriyor, giderek de anlatıya konu olan tarafta bir sterilize laboratuvar varmışçasına, her şeyin bir pozitif bilim gibi objektif olduğu zannı yaratıyordu. Batı ile sıkıntılı bir ilişkinin başlangıcı, esasında Batının bu idealize edilmiş karakteri ile sunulmasından kaynaklanıyordu biraz da.

Bu durumun iki hazin çelişkisi vardı; birincisi siyasal elit kendisi elit olmadan başka bir tarafta daha iyi bir yaşam varmışçasına olmayan bir yerden olmayan bir yere enformasyon transferi yapmaya çalışıyor, diğer yandan siyasal elit olmadan elit gibi davranmak zorunda kalan bir siyasal-sosyal hiyerarşiyi yani kendisinde olmayan bir şeyi kitlelere empoze etmek üzerine kurguluyordu. Ülkemizde de, tam da bu parametrenin eskimeye başladığı bir dönemde, çeperden gelen oldukça tahripkâr bir popülizm önce açılımı vesile edip, ardından da bu girişimi eşi benzeri görülmemiş bir şekilde baskılayarak eski “merkez”i hınçla boşalttı.

Popülizm önce Doğuda ve Doğu Avrupa’da yükseldi. Başlangıç noktası KGB’de yöneticilik dışında partilerle ve siyasetle teması olmamış Putin idi. Hiç kimse onun ilk geldiği yıllardan itibaren bildik siyasetin ve demokrasinin temel dengelerini bu denli değiştireceğini tahmin edemezdi elbette. Ancak kamusal yaşam tarzı ile bürokratik Sovyet eliti arasında sıkışmış Rusya, bir gecede en vahşi şekli ile bir mafya kapitalizmi ile karşılaşmış, Yeltsin dönemi karmaşası ve bataklığından, bu kez de hiçbir eşitlik ve adalet kaygısı gözetmeksizin otoriter bir figür ile devletin kadim gücüne teslim oldu. Demokrasi adına bir kakofoni ile karşılaşınca otoriterizme süratle meyletmek elbette buydu.

Ama baştan söylediğimiz gibi bu durum, bizim için de geçerli olan “homöekonomikus”un en dramatik ve ani bir geçişle bomboş olduğunun süratle fark

edilmesidir. Satın alınan özgürlüklerin, mutluluk ve siyasal özgürlüğe, piyasanın ise demokrasiye isabet edeceğine dair eski anlatının yaşanarak çöküşe geçmesidir bu. Bir anda eşitsiz bir toplum haline gelmenin, ülke olarak dünyada da kan kaybetmeye başlamaya karşı, hala eski kamunun hayaleti üzerinde, bu sefer bütünüleyici siyasal ideolojilerin de ölmeye yattığı bir döneme denk gelmesi de dikkat çekicidir.

Sahne Demokrasisi'nden Köhne Demokrasi'ye

Bugün burada yıllar sonra belki o dönemi daha soğukkanlı yorumlamak imkanı olur ama, Svetlana Aleksiyeviç'in, sözlü tarihe tanıklık eden ve ona Nobel getiren müthiş çalışmalarından İkinci El Zaman'da (Kafka Yayınları) anlattığı ruh halini anlamak gerekiyor: “Mutluluk geldi ha? Salam ve muz geldi. Bok içinde yuvarlanıp yabancı şeyler yiyoruz. Vatan yerine büyük bir süpermarket geldi. Eğer buna özgürlük deniyorsa böyle özgürlük lazım değil. Halk, süpürgeliğin bile altında. Köleyiz biz, köle. Komünistlerin zamanında aşçı yönetirdi devleti; Lenin böyle derdi, işçiler, sütçüler, terziler-ama şimdi mecliste haydutlar oturuyor. Dolar milyonerleri. Onların hapiste oturmaları lazım mecliste değil... Kandırdılar bizi Perestroykayla!”

Ancak bununla yetinmiyoruz. Aşağıdaki cümlelerle tamamlanırsa belki, durumdan hoşnutsuz olmanın ama hoşnutsuzlukla da olsa sistemi devam ettirmek istiyor olmanın, günümüzde popülizmi ve otoriterliği yeniden doğuran durumu, eski programlarla açıklamakta zorlandığımız iman tahtasına yavaş yavaş yaklaşmış olacağız.: “Bugün şirketler kimin? Kıbrıs'taki ve Miami'deki villalar, eski parti bürokratlarının. Parti'nin paralarını onlarda aramak lazım. Bizim liderlerimiz...altmışlılar ise ... savaşta kanlarını döktüler ama çocuk gibi saftılar. Alanlarda yatıp kalkmamız gerekiyordu. İşi sonuna dek götürmek gerekliydi. Çok çabuk çekildik evlerimize. Karaborsacılar ve dövizciler aldı iktidarı. Ve Marks'a inat Sosyalizmden sonra Kapitalizmi inşa ediyoruz... Ama ben mutluyum, öyle bir zamanda yaşadığım için. Komünizm düştü, tamamen düştü artık dönmeyecek. Başka bir dünyada yaşıyoruz ve dünyaya başka gözlerle bakıyoruz. O günlerin özgür soluşunu asla unutmayacağım. “(s.27-28)

Az ileride Türkiye bahsine geleceğim ama, yukarıdaki sözler 2008 krizi sonrası ve Suriye savaşı sonrası, Batının Aydınlanmadan beri taşıdığı insan hakları yurttaşlık evrensel değerler paradigmasının zaten ikiyüzlülükle zoraki götürülen sahte demokrasi savaşları ile yoksulluk, açlık ve mültecilik üreten dünyanın dönüşmeye başladığı yüzyılın eşğine işaret etmektedir.

Global kapitalimizin yükselişi ile nerdeyse bütün dünyada büyüme ve refah yarattığı, bunun nispeten adil ölçülerce herkes tarafından paylaşılacağı, dünyanın düz olduğuna dair görkemli iddia tantanası kadar uzun sürmedi. Dünya böylesine kolay, tarih böylesine sonlu, sınıflar ve demokratik haklar böylesine önemsiz hale geldiğine göre her şey teknik uzmanlıklara indirgenebilir, sistemin kendisinde bir sorun aranmaksızın, yüksek eğitim, istihdam yaratma ve finansal regülasyonlar ile sınırsız piyasa imanı her şey çözebilirdi değil mi?

Oysa böyle olmadı, büyük eşitsizlikler, yeni savaşlar, kaynakların hızla tüketilmesi, temel kaynakların özelleştirilmesi ile yaratılan ağır servet transferleri sonucunda, klasik liberal kapitalist kurumların hızla çözülüşü sosyal güvenlik sistemlerinin refah devletleri büyük şirketler tarafından “artık sürdürülemez bulunuşu sonucu esnek emek piyasası, taşeronlaşma güvencesiz sınıfların varlığı demokratik taleplerin erimesine bir de üstüne üstlük yarattığı yoğun bireysellik arayışı içinde siyasal arayışların önemsiz hale geldiği, bürokratik ve teknik yapıların bütün siyasetin ötesinde olduğu bir denkleme götürdü bizleri.

Merkez sağ ve merkez sol topyekûn bu gürüha katıldı, zahmetsizdi. Paranın sınırsız hareketinden dinamizmini sağlayan ve büyüyen bir toplum her şeyi çözecekti. Devlet, kamu, kurallar kurumlar hatta her türlü etnik duruş, din, ulusal bağlar, toplumsal bağlar, sınıf ve katmanlar anlamsız olduğu gibi ayakbağı da olmuştu sadece.

Piyanın neredeyse dünyanın sonuna dek sürecek sonsuz hakimiyeti her şeye yetiyordu. Teknoloji devrimi, enformasyon toplumu, internet networklerinin büyük imkânı bunlar özgürlük ve refahı yaratmaya yetiyordu, sanki sonsuza dek de yetecekti.

Teknolojik aparatlar yardıma da yetişmişti hem, araçları hızlı ve “verimli” kullanmak, her şeyi süratle “deregule” etmek, satmak elden çıkarmak emeğin değerini en aza indirgeyerek, bütün maliyet yüklerinden kurtulmak, sınırlar arası vergilerden kurtulabilme fırsatları, özellikle hızlı kentleşmenin yarattığı alanlarda süratle speküle edilecek arazi ve emlak, finansal kaldıraçlar serbest ticaret vs vs

Nasılsa ideolojiler ölmemiş miydi? Nasılsa günümüz çalışma hayatında sınıflar parçalanmış ve yatay networkler, matriks örgütlenmeler, büyük girişim fırsatları oluşmamış mıydı?

Artık Demokratik taleplerle, temsilin dönüştürücü gücüne ne gerek vardı ki? Bunlar hem demode hem de artık imkansız gerçekliliği milim kıpırdatmayacak eski tür çözümlerdi.

Hızla akan ve tüketilen bu dünyada daha fazla teknik beceri ve uzmanlık kazanma, fırsatçı bireycilik ile geliştirilen yaşam saatlerini “freelance toplantı set etme moduna” ayarlayan, odaklanmış girişimci ve insan modeli dünyayı alıp götürmeliydi.

Dünya düzdü. “ideolojilerin yerine serbest ticaret anlaşmaları” geçmişti, AB bir demokrasi kıtasıydı, AB politikaları artık siyasetçiler tarafından değil Brüksel’e konumlanmış seçkin bir teknokrat elit tarafından yürütülmekteydi. ABD gibi toplumlarda ise zaten bir derin devlet aygıtı vardı ve siyaset’in kendisine bir sahne kurması, PR’lardan, “Show business”a, oradan da networkleri verimli ve anlık parlamalarla kullanmak yeterliydi. Zaten ABD gibi ülkelerde siyasal değişim ve dönüşüm imkânsız ve belki de hiç olmamıştı. Demokrasi belirli bir ekonomik yada sosyal elit üzerinden gidip gelen, dışarıdan gelenlerin sisteme sokulmadığı bir karşılıklı sektörel çekişme halinde yürüyordu.

Hınç çağında Siyaset

Bu dönem mutluluk yerine artan gelir ve servet eşitsizliği, borç devletleri haline gelen devletlerin (Streeck) yarattığı ve tırettiği ekonomik ve finansal krizler ve ardından gelen tasarruf tedbirleri, savaşlar, göçler, yoksulluk, adaletsizlik, dışlanmışlık sağlık ve eğitim gibi temel meselelerde kayıp kuşaklar, toplam parasal varlıkların yüzde elli yedisinin vergi cennetlerindeki isimsiz hesaplarda saklandığı servet transferi, mülteciler, hakkaniyetsizlik ve sürekli savaş halinde olan bir dünya yarattı.

Daha pek de yakınlarda küreselleşmenin yarattığı sermaye hareketliliğinin bir gün işgücünde de “mobilité” yaratacağını, bu da dünyadaki serveti ve mutluluğu daha dengeleyeceğine inanan yazılar bugün acı bir kahkaha gibi. Oysa şimdi IMF raporlarında bile küresel servet eşitsizliklerinin ekonomik büyümeyi durduracağı, sistemik bir krizle karşı karşıya olduğu iddia edilmekte.

Bu kırım hazindir. Ancak sadece sosyo-ekonomik bir kırım değildir bu; dünyayı artık siyasetin dönüştürücü doğasına ihtiyaç kalmayacak şekilde düzleştiren, sterilize eden, komünizm ütopyasının çöküşü üzerinde tepinen bu düzen ve dönemden siyaset geri dönüp öyle bir intikam aldı ki, sanki son otuz yıldır halının altına süpürülmüş ne varsa ortaya çıktı: Mishra'nın deyişiyse Hınç Çağının Siyaseti... İstinasız herkesi aldı götürdü, sildi süpürdü. Sadece finansal piyasalar üzerinden mutluluk vaat eden, sadece demokrasi adı altında iyice köhnemiş bir sistem üzerinde minimal ayarlamalar ile değişebilen, sadece savaşları belirli bir kulübe ait olanların başlatabildikleri, adaletsizliği bir yaşam aparatı haline getiren bu dönem; faşizan ve otokrat rejimleri ve buna karşıt bir tepkime ile Batı'nın Aydınlanma hayaletinin üzerinde bugün, Avrupa'da ve Batıda faşizan ve tutucu hükümetleri, partileri ama daha çok otoriter liderleri ortaya çıkarıyor.

Geri dönen siyaset kontrolsüz bir şekilde demokratik olan değerlerin tamamının köküne kibrit suyu kaçırdı. Bu yeni dönemi anlamak elbette önemli, insanlara siyasal aklın gereksizliği üzerine nutuklar atan bir dönemin sonunda kala kala etnik hınçların,

tutucu ve gerici retoriklerin ortalığı kapladığı, radikal islami cihatçılığın ve karşısında islamofobin, bireysel ve örgütsel şiddetin ve mafyatik bir dünyayı hediye ediyor bugün.

Yoksa bugün kendi hiçbir sözünde inandırıcılığı olmayan, hükümetini milyar dolarlık servetleri olan adamlardan kuran, vergi kaçırdığı tescilli yüz milyonlarla ifade edilen servetine rağmen en az o kadar da borcu olan, üç dört kez iflas edip çıkmış bir adamın, Trump'un özellikle eriyen mavi yakalı beyaz Amerikalıların, toprağa bağımlı bir hayat süren, kapalı mobilize olmayan eski orta sınıfların ırkçı, mülteci ve göçmen karşıtı tutumlarla patolojik bir duygudaşlığa varmasını asla anlayamazdık.

Amerika'yı kapanarak, sistemin emek omurgasını oluşturan dışarıdan gelenleri dışlayarak, kurtaracağını zannediyor olmak ve buna inanmak: Globali kapitalimizin ve meritokratik neo-liberalizmin yarattığı yenilgiye verilen yanlış bir tepkidir elbette. Hastalığın kendisi ile semptomların karışıyor olması durumudur. Zengin kesimlere vergi serbesiyeti sistemden kendi üzerine kapanarak çıkıyor olmanın, bütün bir halkı yeniden eski seviyelerine getirmesi, artık artan eşitsizlikler ve mesafeler döneminde zaten imkansızdır. Zengini daha da zengin ederek Amerika'yı daha büyük yapmak. Öte yandan eski damlama teorisinin de artık çalışmadığı bilinmektedir. Bugün Türkiye'de de denenilen zengin kesimlere verilen esnekliklerin ve teşviklerin aşağı doğru herkese yarayacağı çoktan çalışmayan bir modeldir.

Ancak asıl soru ortada büyük bir açıklıkla duruyor, daha da yoksullaşan, iş üretemeyen, kriz ve eşitsizlik yorgunu Amerikan toplumu neden sistemi değiştirmek şöyle dursun adaleti ve eşitliği de daha tırpanlayacak ve dağıtacak bir modelin ve vaadin peşinde gitmektedir.

Başka bir açıdan bir kez daha soralım, insanlar kendi rasyonel davranış örüntülerinden çok da uzaklara düşüren, bu patolojinin nasıl bir açıklayıcı gerekçesi olabilir. Bunu ısrarla aramaya devam edeceğiz. İrrasyonel gibi görünen ama gerçekte bir patolojik bağlanma olarak mantığı olan şey nedir?

Her şeyi mekanik hale getiren bir tüketim toplumu nezdinde, borçlanmış bireylerin ve hane halklarının dünyanın değişebileceğine olan inancı sadece hınç ve ötekini baskılamak üzerinden mi olmaktadır?

Öfkelenmeden yapılan bir siyasetin imkanı var mıdır? Öfke, düzenin değişiyor olmasına nasıl eklenerek, pozitif umudun kaldırıcına nasıl dönüşebilir? Başka bağlanmalar üretmek zorunda mıdır insanlık? Bunun cevabını bu yazının ikinci bölümünde arayacağız.

Demokratik apati o denli ileride bir inançsızlık sistemidir ki. Fransa seçimlerinde bu durum daha da belirginleşiyor. Başkanlık sistemi denen iki türlü sistemin ikincisi de gençliğinden ve eğitilmiş rasyonelliğinden çok regülasyonlarından ve sistemin devamlılığından başka bir şey önermeyen Macron'un çelişkili durumudur.

Başkanlık seçiminin ikinci turunda, katılım oranı yüzde 65 iken, yeni kurduğu partiyle girdiği genel seçimlerde seçimlere katılım oranı yüzde kırk ikilere düşmektedir. Seçimde yüzde sekiz de bir boş oy verildiği hesaba katılırsa siyasal programların artık bir umut veremediğini, o “eski merkez”in esasında gene canlanamayacağını görmüş oluruz. Popülist ırkçılığa, yolsuzluğa karşı tepki veriyor ancak kendi hikayesine inanmıyor. Sadece deniyor. Bunun yeni tip bir demokrasi olduğunu görüyor olmak işimizi kolaylaştırmıyor, tersine zorlaştırıyor.

Son soruyu saklıyorum: Bütün bunlara rağmen, benzer saiklerle hareket eden bir yapı içinde, Batı hala nasıl demokrat kalabiliyor da doğuda otokrat baskıcı rejimlere dönüşebiliyor. Bunun en önemi nedeni demokratik temsilin bir skandallar ve çözümler ilişkisi içinde gittiği, Batının aksine Doğuda skandallara ilerleyen bir sahici olmayan devlet devamlılığı ve kutsallığı algısının gelişmiş olmasıdır. Batıdaki değişim, kamuoyu baskısının hala çalışıyor olduğunda, Doğuda ise pragmatik gerekçelerle “mübah” olmanın, temsil yerine teslim olmanın yeniden yeniden ideolojik olarak üretilmesinde yatmaktadır.

Devam edeceğiz.